

szomszédunkat gonoszságát palástoló jámborkodása miatt *istenes János bácsi*-nak hívtuk, ámbar az *istenes* [vagy inkább *istentelen*] *huncut* nevet inkább megérdemelte volna. Hiszen gondolni gondoltuk is róla, csak éppen mondani nem mertük. Mármost könnyen hihető, hogy azt a *huncut* embert, aki alávalóságát képmutató kegyes szólásokkal igyekezvén takargatni, hitványságának leggyakrabban *Szűz Mária* tisztelt nevét vettegette palástul, éppen e név gyakori, de nem jámbor szívvel való emlegetése, folytonos *márjáskodása* miatt nevezhették *márjás huncut*-nak. A jámborságot tettető gonosz ember keltette erkölcsi felháborodásból következik aztán e kifejezésnek mindmáig élénkén érezhető megbélyegző jelentése.

Látnivaló, hogy a *márjás huncut* egy vékony szálon, a *Mária* név szálán mégis csak összefügg a *márjás* nevű régi pénzfajtával. Csakhogy ez a kapcsolat korántsem mutatkozik olyanak, mint amilyenek a fent tisztelt érdeklődő gondolta.

Cseflő Gyula.

Töszméköl, gyüszméköl, gyüsménkédik. (N. és Ny. I. 298.)

Horger azon kérésére, hogy folyóiratunk olvasói szíveskedjenek a szerkesztőséggel közölni, hogy hol, milyen hangalakban és milyen jelentéssel használja az alföldi magyar nép a *töszméköl*, *gyüszméköl* és *gyüsménkédik* tájszavakat, a következőket jelenthetem. Nálunk Cegléden használják a *töszméköl* igét és ennek *pöszméköl* ~ *szöszméköl* ~ *szöszmötöl* ~ *pöszmötöl* alakváltozatait 'tesz-vesz' jelentéssel, de ezen jelentéshez mindig a tréfa, gúny vagy lekicsinylés érzethangulata fűződik. Éppen ez az érzelmi velejárója teszi érthetővé azt, hogy ennyi változata, támadt. A *gyüszméköl* ige is használatos nálunk 'folytonosan, hiába-valóan járkál' jelentéssel. De már a *gyüsménkédik* ige ismeretlen Cegléden.

Ez utóbbinak eredetét azomban másként magyaráznám mint *Horger* (i. h.) Hogy a tőle csak feltételezett *gyüsménkédik* alakváltozat valóban él, arra találtam ugyan egy adatot *Takáts*nak Az apátfalvi nyelvjárás c. tanulmányában (30. l.), mégis azt hiszem, hogy a Fehérmegyéből köztölt *gyüsménkédik* alak nem ebből lett, *sz* > *s* hangváltozással, inetimologikus *n* fejlődésével és *-kol*, *-köl* > *-kodik*, *-kédik*, *-kődik* képzőcserével, hanem úgy keletkezett, hogy a *jön* és *mégy* igealakoknak népnyelvi *gyün* *s* *mén* kapcsolata elemeinek elhomályosodása után *gyünsmén*-né forrott össze, s ehhez járult aztán hozzá a *-kodik*, *-kédik*, *-kődik* képző. A *gyün* és *mén* igék összetétele, a *gyün-mén* ige, gyakori a népnyelvben (pl. *Gyün-mén mind zsidóba a fájdalom*), de használatosak ezek köztük álló *s* kötőszóval is: *gyün s mén*, mint pl. *alá s fő jár, ki zs be jár*, (a gombóc) *lő s fő jár a fázegba*. Az egységes igévé vált *gyünsmén*-ből aztán, miután végső *-n*-jének személyrag volta elhomályosodott, könnyen képződhetett gyakorító. **gyünsménkédik* származék, s ebből az *n* kiesésével a Fehérmegyéből köztölt *gyüsménkédik* alakváltozat. Magánhangzó és *s* közötti *n* kiesése nem ritka jelenség a nép nyelvben. Ilyen esetek pl. *ténsasszony*, *ténsúr* > *téssasszony*, *tésúr*, lat. *instare* > *istál*, ném. *nyj. ainschlåg* > *áslóg*, ném. *nyj. grinspan* > *krispán*, ném. *Zapfenstreich* > *capistrák* (> *capistráng*, mindezeket l. M.Tsz.), *Weinstein* > *Va(j) István*

(MNy. II, 381), lat. *inspector* > *ispéktor* (Apátfalva), lat. *restans* > *rés-tás* (NyK. XXIX, 340), lat. *manipulans* > *manipulás* őrmester (katonai nyelv). Néhány esetben köznyelvé is vált az *n* nélküli alak, pl. lát. *monstrare* > magy. *munstrál* > *mustrál* (Szily: Nyr. XVIII, 329), (ném. *Bernstein* >) ném. nyj. *bernstan* > *borostyán* (EtSz.), (ném. *Drachenstein* >) ném. nyj. *Trachstan* > *Trakostyán* hn.

Megpróbálta magyarázni e *gyüsménkédik* igét *Takáts* is, mégpedig szóvegyüléssel olyan módoii: „*gyün s* × *mén* × *iparkodik*“. De ebben először is helytelen az első × jel, mert hiszen *gyüsmén* > *gyüsmén* nem keletkezhetett szóvegyülés, hanem csakis összetétel útján, másodsor pedig alig hihető, hogy az 'előre-hátra céltalanul járkál' jelentésű *gyüsmén* fogalma egyszerre tódulhatott volna a tudat középpontjába az 'iparkodik' fogalmával. Azt hiszem tehát, hogy keletkezhetett ez az ige talán úgy, ahogy *Horger* gondolta, valószínűbben úgy, ahogy én fennebb magyaráztam, de semmiesetre sem úgy, ahogy *Takáts* képzelte.

Túri Károly.

NÉPNYELV, NÉPHAGYOMÁNY.

A Kánai mennyegző változata 1824-ből.

A *Kánai mennyegző* c. népéneket néhol halotti torban, másutt lakodalomban éneklék. De éneklék itt-ott templomon kívül összegyülekező asszonyok ama vasárnapon is, amelyen a kánai lakodalomról való evangéliumot szokás olvasni. A mai énekszövegek eredetét ez utóbbi alkalomban kell keresnünk, ha dallama esetleg régebbi időre mutat is vissza. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy a Kánai mennyegző egykori változatát már a XVII. század közepén följegyzí Kájoni János, ismert énekgyűjteményében (I. Seprődi közleményét Irod. Közl. 1909.), amely pedig katolikus hívek számára készült *Cantionale*. Az ének mai, a nép száján élő változatai már nehezen volnának beilleszthetők egyházi használatra szánt énekeskönyvbe s még kevésbé volnának énekelhetők a templomokban. Kájoni szövegétől az újkígyósi változatig (I. Nyr. 4:89. s újra közölve: *Tréfiás népmesék és adomák*. NyF. 4:35.) kétségekivül nagy utat tett meg a szöveg az 'elnépiesedés' felé. E változatnak már kellő esattanóját is megadta az Alföld; az újkígyósi változatban ugyanis, miután az első vödör sikere láttán „még vagy hat vödörre” hoztak Jézus elé — vizet, hogy borra változtassa: a zsidók is észbekaptak az ének következő rendi szerint:

Ahogy eszt a zsidók meghallották,
A lagziba mindönfelé hitták:
Hogy talám maj bort csinána,
De a Jézus nem kívána
Több lagziba mönni.

Hogy ez alkalommal egy, az utóbbinál jóval régebbi, azaz 1824-ben följegyzett s egykor nyilván a nép száján élő változatot közölhetek: Molnár Hermin székesfővárosi tanár szívességének köszönhetem, aki megengedte, hogy családi ereklyeként őrzött kéziratos énekgyűjteményé-